

Бојана Наумовска,

**МАЛИТЕ ПАРТИИ СПОРЕД
ИЗБОРНОТО ЗАКОНОДАВСТВО НА
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

АПСТРАКТ

Кога се анализираат партиите во Република Македонија, најчесто, внимание им се посветува на големите политички партии, со што се добива слика на биполарност на системот.

Што се однесува до малите политички партии во Република Македонија, тие се недоволно истражена област, поконкретно, кога станува збор за причините за нивното настанување и нивната поврзаност со измените на Законот за политички партии, поврзаноста со Изборниот законик (односно Законот за избор на пратеници), нивното опстојување во споредба со самостојното или коалициското настапување на изборите, како и во споредба со изборните модели.

Поконкретно, она со што ќе се занимава ова истражување е поврзано со изборниот систем, односно со законската регулатива,

Bojana Naumovska,

**SMALL PARTIES ACCORDING TO
THE ELECTORAL LEGISLATION IN
THE REPUBLIC OF MACEDONIA**

ABSTRACT

When analyzing the political parties in Macedonia, the attention is quite often drawn onto the larger parties, which presents a bipolar image of the system.

When it comes to the small political parties in the Republic of Macedonia, they represent an unexplored area, to be more specific, when it comes to the reasons for their forming and their involvement in the changes in the Law on Political Parties, their connection with the Electoral Code (i.e. the Law on Electing Members of Parliament) their survival on the political scene, compared to independent or coalitional participation in the elections and compared to the election models as well.

More specifically, the subject of this research is connected to the electoral system, i.e. to the legal regulative and how it affects the small political parties and their position and

и како таа влијае врз малите политички партии и нивната позиција и улога во општеството, но и врз можноста за нивно претставување во Собранието.

Клучни зборови: закон за политички партии, закон за избор на пратеници (Изборен законик), политички партии, мали политички партии, изборен систем

role in society as well as their chances for participation in Parliament.

Keywords: Law on Political Parties, Law on Electing Members of Parliament (Electoral Code), political parties, small political parties, electoral system

ВОВЕД

Со првите парламентарни избори започнува периодот на појавување на политичките партии во Македонија. На првите избори самостојно учествуваа најголем број на политички партии, но голем дел од нив од тогаш до денес се губат. Од малите политички партии, од 1990 година до денес опстојуваат и активно учествуваат на избори Либералната партија (тогаш позната како Сојуз на реформски сили) и Социјалистичката партија.

Кога се зборува за малите политички партии во Република Македонија треба да се спомне дека најчесто настануваат со одвојување од веќе постојните партии. На овој начин се настанати: Либерално демократската партија (настаната како Демократска партија), Новиот социјал демократски сојуз, Демократска обнова на Македонија, ВМРО-Вистинска македонска реформска опција, ВМРО-Македонска, Нова демократија, Демократски центар, Демократски сојуз, ВМРО-Народна партија, Земјоделска партија и други.

Заедничко за сите овие партии е што настанале во текот на еден изборен циклус, односно со преминување на еден или дел од пратениците од една во друга партија.

Движењето на пратениците односно на политичките партии во голем дел е зависно од постојниот изборен систем, односно од законите кои го определуваат системот, поконкретно од Законот за политички партии и Законот за избор на пратеници во Собранието на Република Македонија (од 2006 Изборен законик).

Во согласност со наведеното, може да се каже дека предмет на овој труд се малите политички партии, а целта е да се покаже релацијата на овие партии и промените во споменатите Закони.

Со цел, попрегледно прикажување на предметот и целта на истражувањето, трудот ќе биде поделен на три дела: дефинирање на поимите, Законот за политички партии и малите политички партии и Законот за избор на пратеници и малите политички партии. На крајот на трудот ќе следат заклучни согледувања. Трудот ќе ги следи само парламентарните изборни циклуси, иако треба да се спомене дека малите партии се појавуваат и на локалните избори- самостојно или во коалиција.

ДЕФИНИРАЊЕ НА ПОИМИТЕ

Заради поблиско определување и објаснување на темата, најпрво ќе бидат дефинирани основните термини: изборен систем, политички партии, како и терминот мали политички партии подразбиран според овој труд.

Во поширока смисла, терминот **изборен систем** опфаќа збир на правила и постапки кои се однесуваат на целината на изборниот процес, вклучувајќи го и изборното право на граѓаните, односно целосната изборна организација на системот.¹

Што се однесува до потесното дефинирање на изборниот систем, тој го опфаќа процесот на претворање на изборните гласови во освоени мандати, односно, тој ги опфаќа законски регулираните техники и формули.

Изборниот систем определува како се пресметуваат гласовите во места и со тоа влијае врз однесувањето на гласачите, но исто така влијае и дали тие ќе гласаат за личност или за партија.

Во склад со изборниот систем дејствуваат **политичките партии**. Тоа се институции кои ги собираат луѓето со цел извршување на власта во државата. Тие се институции кои сакаат да претставуваат повеќе од еден тесен интерес во општеството, тие се групации на луѓе со слични верувања, ставови и вредности.

Според Едмунд Бурк, политичките партии претставуваат група на луѓе обединети во нивните напори со цел да го унапредат националниот интерес базиран врз одреден принцип за кој постои заемна согласност.²

Политичките партии се срцето на демократијата. Во демократските режими тие се главните посредници помеѓу гласачите и нивните интереси, од една страна, и институциите за донесување одлуки од друга страна. Тие се каналите на политичката интеракција помеѓу цивилното општество и државата.³

Кога станува збор за терминот **мали политички партии**, треба да се спомене дека во политиколошката теорија многу е тешко да се најде дефиниција за истиот, па така за потребите на овој труд оваа група на партии ќе биде определена само за Република Македонија. Големината на партиите во Република Македонија не може да се определи според бројот на членови, затоа што постои тренд на членување на едни исти граѓани во повеќе партии. Единствен критериум за разликување на малите од големите партии може да се направи според процентот на самостојно освоени гласови, односно мандати. Во Република Македонија за мали партии можат да се сметаат сите оние кои на избори освоиле помалку од 10%.

Согласно со политичката структура во Република Македонија во групата на мали политички партии спаѓаат сите партии со исклучок на двете најголеми

1) Каракамишева.Т, *Избори и изборни системи*, Скопје, Култура, 2004, стр.59

2) Гантер Р., Монтеро Х.Р., Линц Х.Х., *Политички партии*, Скопје, Академски печат, 2009, стр.60

3) Исто, стр.79

ВМРО-ДПМНЕ и СДСМ (оваа поделба како и овој текст се однесува на македонскиот блок на партии), односно сите партии кои немаат освоено мнозинство на гласови на нитуедни избори, односно небиле носители на ниедна Влада. Од овие партии ниедна не се издвојува по својата големина, односно за ниедна неможе да се каже дека е трета по големина и значење.

ЗАКОНОТ ЗА ПОЛИТИЧКИ ПАРТИИ И МАЛИТЕ ПОЛИТИЧКИ ПАРТИИ

Од 1990 година па до денес во сила беше еден Закон за општествени организации и здруженија на граѓани и два Закона за политички партии, од кои на последниот се однесуваат и два Закона за измени и дополнувања, како и повеќе одлуки на Уставниот суд за укинување на дел од законските решенија. За потребите на трудов, овие закони и законски измени ќе бидат разгледувани од аспект на малите партии, односно ќе бидат споредувани одредбите кои ги засегаат овие партии.

Покрај осамостојувањето и првите парламентарни избори во Република Македонија во 1990 година, а со тоа и напливот од создавање на политички партии, првиот Закон за политички партии е донесен во 1994 година. До овој период политичките партии беа организирани согласно со Законот за општествени организации и здруженија на граѓани, со важност од 1983 година. Согласно со овој закон здруженијата на граѓани се дефинирани како здруженија на „работни луѓе заради остварување и усогласување на своите интереси и самоуправни права во согласност со општите интереси на социјалистичкото општество, проширување и развивање на сите облици на самоуправање и социјалистичка самоуправни демократија...“

Она што е покарактеристично за овој Закон, а што исто така треба да се спомене, е дека здружение на граѓани можат да основаат најмалку десет пол-нолетни граѓани.

Согласно со Законот за политички партии од 1994 година, политичките партии се дефинирани како организирана група на граѓани кои се залагаат за учество во власта. Целта за основање на партиите може да биде остварување и заштита на политичките, економските, социјалните, културните и други права и уверувања, и учество во процесот на донесување на одлуки; како и учество во постапка за избор на пратеници во Собранието на РМ. Согласно членот 7, политичка партија можат да основаат најмалку 500 граѓани- државјани на Република Македонија. Според ставот два на овој член, политичката партија е должна 15 дена пред истекот на секоја година да достави доказ до Окружниот суд во Скопје со кој ќе се утврди дека бројот на основачи не е намален.

Десет години подоцна, во 2004 година, е донесен новиот Закон за политички партии. Она по што овој закон се разликува од претходниот (а што е од значење за овој труд) е воведувањето на став 3 во членот 11 (според Законот од 1994, во членот 7) според кој политичката партија е должна 15 дена пред истекот на календарската година да достави писмена изјава од претседателот на партијата заверена на нотар до Основниот суд Скопје 1- Скопје, со која изјавува дека бројот на основачи не е намален под 500.

Во 2007 година, постојниот Закон е надополнет со Закон за измена и дополнување на законот за политички партии, со кој се направи целосна измена на клучниот член за помалите партии, членот 11. Согласно со измените за регистрација на партија, наместо 500 сега беа потребни 1000 основачи, партијата треба на секои две години од денот на регистрацијата да доставува поединечно дадени потписи. Она што исто така предизвика внимание е новиот член 13, став 2, според кој потписите за основање на политичка партија се даваат пред службени лица на Министерството за правда.

По поднесена иницијатива од претседателите на партиите Лига за демократија и ГМРО, Уставниот суд на Република Македонија, на 02. 05 2007 година, донесе одлука за укинување на членот 1 став 3, членот 2 став 2 и членот 12 став 3 од Законот за измена и дополнување на Законот за политички партии. Согласно со наведеното, се укина ставот според кој на секои четири години (односно 2 според исправката од Законодавноправната комисија) потребно е да се достават потписи, како и ставот според кој потписите за основање требаше да се даваат пред службени лица на Министерството за правда.

Последователно на овие укинувања од Уставниот суд, следи и втор Закон за измена и дополнување на Законот за политички партии. Согласно со измените, партијата е должна на секои четири години да достави поединечно дадени потписи. Потписите за основање на политичката партија се даваат со изјава пред нотар.

Од наведеното може да се заклучи дека: промени од значење за малите партии се воведени со Законот за измена и дополнување на Законот за политички партии од 16.01 2007 година; она што најмногу ги вознемири партиите беше зголемувањето на бројот на основачи од 500 на 1000 (но, сепак, тука треба да се спомене дека оваа бројка од 1000 основачи никогаш не беше проблем за помалите парламентарни партии, туку само за оние мали партии кои самостојно никогаш не успеаа да обезбедат мандат во Собранието на РМ); втората измена беше значајна за сите партии но од аспект на принципелност е давањето на потписи пред државен орган, поконкретно пред службено лице на Министерството за правда.

Од наведеното може да се констатира дека Законот за политички партии и неговите измени не влијаеше за промена на бројот на политичките партии на политичката сцена, односно, барем не влијаеше на промена на бројот на парламентарни партии.

ИЗБОРНИОТ ЗАКОНИК И МАЛИТЕ ПОЛИТИЧКИ ПАРТИИ

Првиот Закон за избор и отповикување на пратеници кој важи во самостојна Република Македонија е донесен во септември 1990 година и се однесува на Социјалистичка Република Македонија, односно на режимот кој владееше пред прогласувањето на независност.

Она што е карактеристично за овој Закон е што конкретно не го регулира изборот на пратеници во Собранието, односно во Законот никаде не се споменува за колку пратеници станува збор, ниту во колку изборни единици е поделена територијата на државата. Она што се споменува во Законот е дека, за пратеник е избран кандидатот кој добил мнозинство гласови од избирачите кои гласале, под услов бројот на гласови што ги добил да не е помал од една третина од вкупниот број избирачи во изборната единица (член 54 став 1). Исто така, Законот предвидува во вториот круг на гласање да одат само оние кандидати кои имаат освоено најмалку 7% гласови од избирачите кои гласале.

Право да предлагаат кандидати за пратеници во Собранието законот им дава само на политичките партии кои имаат најмалку 1500 членови, но доколку го немаат овој број на членови, право да предлагаат имаат со собрани најмалку 100 потписи. Она што е карактеристично само за овој Закон е можноста пратениците да бидат отповикани. Предвидено е, постапката за отповикување да се поведе по доволно собрани потписи од граѓаните (трипати повеќе отколку за предлагање), а претставникот е отповикан ако за тоа гласале повеќе од половина избирачи кои гласале.

Согласно со овој Закон, изборите во 1990 и 1994 година во Република Македонија се спроведени според мнозинскиот изборен систем, во два изборни круга. Како карактеристика на овој систем се наведува можноста на електоратот двапати да избира, односно да може да се премисли за кого ќе гласа во вториот круг. Она што е значајно за овој систем и помалите партии е концентрација на гласачите, односно, доколку партијата нема концентрација на гласачите на одредена територија не може да се надева на освојување на мандат. Позитивната страна на овој систем е гласањето за поединец, со што им се дава можност на помалите партии да освојат мандат преку номинирање на своите препознатливи поединци. Но исто така, тука не треба да се заборава

да се спомене големиот процент на послушност на македонските гласачи, како и на психолошкиот механизам во гласањето.⁴

Согласно со наведеното, мнозинскиот систем во Република Македонија не им одговара на малите политички партии, односно бројот на мандати кои би ги освоиле не би корелирал со бројот на освоени гласови.

Во мај 1998 година е донесен Законот за избор на пратеници во Собранието на Република Македонија. Согласно со истиот, се избираат 120 пратеници, од кои 85 според мнозинскиот а 35 според пропорционалниот модел, при што територијата на Република Македонија претставува една изборна единица. Распределбата на пропорционалните мандати се утврдува според примената на Д'Хонтовата формула, а во постапката за распределба на пратенички места се земаат предвид листите на кандидати кои освоиле најмалку 5% од вкупниот број добиени гласови од избирачите кои гласале.

За разлика од претходниот, овој Закон а и сите наредни, не го предвидуваат инструментот отповикување на пратеник. Кога станува збор за предлагање, кандидати можат да предложат сите регистрирани политички партии. Она што е интересно за овој Закон е еден од условите за престанување на мандатот на пратениците, каде покрај стандардните услови (поднесување на оставка, осуден за кривично дело со казна затвор од најмалку 5 години, неспоивост на функцијата, случај на смрт, лишеност од деловна способност) како шести услов за престанок на мандатот се наведува престанувањето на членство во партијата од која е избран од листата на кандидати. Оваа алинеја б став 1 член 98, наредната година е укината со донесувањето на Законот за измена и дополнување на Законот за избор на пратеници во Собранието на Република Македонија. Укинувањето на оваа алинеја предизвика многу промени во партискиот состав на Собранието.

Од изнесеното може да се заклучи дека и изборниот ситем кој го предвидува овој Закон не е поволен за малите политички партии.

По настанувањето на споменатите промени следи прекројувањето на политичките партии, односно создавање на нови политички партии. Пратениците на Демократската алтернатива ја формираа Нова демократија и Демократскиот центар, а дел од нив преминаа и во ВМРО-ДПМНЕ или станаа

4) Психолошкиот механизам се манифестира како однесување на избирачот кој, за да не му пропадне гласот даден за трета партија, ќе биде поттикнат да го даде својот глас за една од двете доминантни партии. Станува збор за изборниот чин како еден посложен психолошки процес во кој гласачот е ставен во ситуација да ја преоценува својата партиска преференција од аспект на реалната можност истата да се реализира. (Габер, Н., Јовевска А. *Дизајнирање изборен сисџем на Република Македонија*, Скопје, Фондација Фридрих Еберт, 1997, стр.19).

независни пратеници. Иако стартуваше со 13 мандати, на крајот Демократската алтернатива остана без пратеници. ВМРО-ВМРО и ВМРО-македонска беа создадени главно од пратениците од редовите на ВМРО-ДПМНЕ. За попрегледно прикажување на податоците во прилог следи табела во која ќе бидат прикажани добиените пратенички места по политички партии на почетокот на мандатот и на крајот од него.

Табела 1. Освоени места (на почетокот и крајот на мандатот), Мандати 1998-2002⁵

Почеток на мандатот		Крај на мандатот	
Име на политичката партија	Број на распределени места	Име на политичката партија	Број на распределени места
ВМРО-ДПМНЕ	49	ВМРО-ДПМНЕ	45
СДСМ	27	СДСМ	28
ПДП	14	ПДП	11
ДА	13	ДА	/
ПДПА-НДП	11	ПДПА-НДП	10
ЛДП ДПМ	4	ЛДП ДПМ	1
СПМ	1	СПМ	1
СРМ	1	СРМ	1
		ВМРО-ВМРО	1
		Нова демократија	4
		Либерална партија	3
		ВМРО- македонска	5
		Демократски центар	3
		Независни пратеници	6

Согласно со изгледот на мешовитиот систем креиран од овој Закон, малите политички партии се ставени во понеповолна позиција. Иако на прв поглед изгледа дека воведувањето на распределбата на 35 места според пропорционалниот модел треба да донесе порамномерно распределување на мандатите и корегирање на неправедностите со употребата на мнозинскиот систем, сепак тоа што станува збор за само 35 мандати, како и присуството на

5) <http://www.sobranie.mk/?ItemID=9402373424ED504883EE17FED5E72EB4,10>. Јануари 2010 год.

изборниот праг од 5%, укажува на тоа дека и овде, во пропорционалниот дел пристапот на малите партии е ограничен. За тоа говорат и податоците. Имено, од пропорционалните 35 пратенички мандати ВМРО-ДПМНЕ освои 11, СДСМ освои 10, ПДП ПДПА-НДП освоија 8, новоформираната ДА освои 4 мандати, и Либерал демократите кои освоија 2 мандати. (Собрание на РМ). Исто така не треба да се заборава и употребата на Д'Хонтовата формула за пресметување на пропорционалните мандати. Согласно со политиколошката теорија, оваа формула ги фаворизира поголемите партии.

Во јуни 2002-та е донесен следниот Закон за избор на пратеници. Согласно со неговите одредби, во Република Македонија се избираат 120 пратеници според пропорционалниот модел, при што територијата на државата е поделена во шест изборни единици во кои од секоја од нив се избираат по 20 пратеници. И овој закон ја задржува истата формула- Д'Хонтовата - за пресметување на мандати, но за разлика од претходниот не предвидува изборен праг.

Како и во претходниот Закон, право на поднесување на листи на кандидати имаат сите регистрирани политички партии. Најкарактеристично за овој Закон, а во контекст на трудов се алинеите 4 и 5 од ставот 1 на членот 101, кои се однесуваат на условите за престанок на мандатот. Согласно со овие алинеи, на пратеникот може да му престане мандатот доколку по негово барање му престане членството во партијата (алинеја 4), и доколку даде изјава дека преминува во друга политичка партија (алинеја 5).

Ваквите новини предизвикаа големо внимание кај политичките партии, поточно кај дел од пратениците од составот 2002-2006 година. Уште истата година по донесувањето на Законот, партијата Демократски сојуз поднесе барање до Уставниот суд за оценување на уставноста на овие две одредби. По случувањата во партијата ВМРО-ДПМНЕ во 2004-тата година, односно по најавеното напуштање на партијата од голем дел на пратениците и на дел од членовите, и формирање на нова ВМРО-НП, следувахе уште едно барање до судот за оценување на уставноста на истите одредби, но овојпат поднесено од дел од најавената нова пратеничка група. Паралелно со барањето, во Собранието се водеше постапка за донесување на измени на постојниот Закон, се со цел заминување од постојната и преминување во новоформираната партија.

По поднесените две барања, Уставниот суд се произнесе со одлуката која е објавена и стапи во сила на 17 јануари 2005 година. Согласно со одлуката, овие две алинеи - 4 и 5 од ставот 1 на членот 101 се укинуваат како неуставни бидејќи ”го нарушуваат концептот на слободен пратенички мандат, кој не може да престане не само по волја на суверениот (граѓанинот) туку ни по волја на друг субјект, како што е во конкретниот случај, по волја на законодавецот и тоа поради промена на политички став и следствено на тоа и проме-

на на политичка партија”. По објавувањето на ваквата одлука измените на Законот кои веќе беа во втората фаза од донесувањето беа повлечени од страна на подносителот како неосновани.

По промената на Законот за пратеници и давањето на можноста, доколку сметаат за потребно пратениците да можат да ја напуштат партијата, да преминат во друга, да формираат нова или да станат независни кандидати, пратеничките мандати повторно се реорганизираа.

Во овој период за прв пат имаме двоење на партиите од левицата. Така од СДСМ под водство на Тито Петковски се одвои НСДП, а додека од Либералите се одвои ДОМ, со Лилјана Поповска. Поголема поделба настана и во опозицијата каде беше создадена, како што веќе беше спомнато ВМРО-НП и Земјоделската партија, и двете произлезени од ВМРО-ДПМНЕ.

За попрецизно прикажување на промените кои произлегоа од овие законски промени следува табела во прилог.

Табела 2. Освоени места (на почеток и на крај на мандатот), мандати 2002-2006⁶

Почеток на мандатот		Крај на мандатот	
Име на политичката партија	Број на распределени места	Име на политичката партија	Број на распределени места
СДСМ (За Македонија заедно)	60	СДСМ	44
ВМРО-ДПМНЕ и ЛП	33	ЛДП	9
ДУИ	16	ДУИ	15
ДПА	7	ДПА	7
ПДП	2	ВМРО-ДПМНЕ	10
НДП	1	ЛП	5
СПМ	1	ВМРО-НП	13
		Земјоделска НПМ	3
		СПМ	1
		НСДП	5
		ДОМ	3
		ПД на Турците	1
		НДП	1
		Нови демок. сили	1

6) <http://www.sobranie.mk/?ItemID=B71A03713AD04B4599894B34CCFF8692>, 10. Јануари 2010 год.

Последниот Закон за избор на пратеници, односно Изборниот законик е донесен во март 2006 година. Во однос на изборниот систем и овој Закон ги нуди истите решенија како и претходниот, како и во однос на условите за престанок на мандатот.

Со самото тоа што пропорционалниот изборен систем предвидува поделба на територијата на Република Македонија на шест изборни единици од кои се избираат по 20 пратеници, претставува можност за влез на малите политички партии во Собранието. Дополнителна позитивна околност за овие партии е непостоењето на изборен праг. Она што кај овој систем не е повољно е употребата на Д'Хонтовата формула за пресметување на мандати. Она што може да се види од податоците за изборите од 2006 година е самостојното учество и обезбедувањето на мандати од помалите партии (Табела 3).

Табела 3. *Парламентарни избори, 2006 година⁷*

Име на политичките партии	Освоени мандати
Коалиција ВМРО-ДПМНЕ	45
Коалиција За Македонија заедно	32
ДУИ - ПДП	17
ДПА	11
НСДП	7
ВМРО-НП	6
ДОМ	1
ПЕИ	1

Како заклучок од изнесеното може да се каже дека пропорционалниот систем позитивно влијае на учеството на малите партии на изборите за пратеници во Собранието на РМ, односно ги охрабрува самостојно да настапуваат на изборите.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Согласно со досега изнесеното, на крајот накратко може да се заклучи дека, за разлика од Законот за политички партии чии промени не влијаат врз промената на партиската сцена, промените на Законот за избор на пратеници

7) <http://www.sobranie.mk/?ItemID=E151DD0C0A49944B86F1E100771F544B>, 10. Јануари 2010 год.

суштински влијае врз промените на изборниот систем, а со тоа и директно врз политичките партии. Овие законски промени директно влијаат врз создавањето на малите партии, поконкретно врз отцепување на пратеници со цел создавање на нови партии. Исто така може да се заклучи дека пропорционалниот модел, согласно со Законот од 2002 и Изборниот законик, позитивно влијаат врз самостојното настапување на малите партии на изборите, а со тоа им се овозможува и опстојување на политичката сцена како поразлични од големите партии, со свои посебни цели и целни групи.

На крај од овој текст: можат да се претпостават двата најповолни изборни системи. Според првата комбинација, малите партии самостојно да настапат на изборите, ќе го охрабри пропорционалниот модел но спроведен на територијата на Република Македонија како една изборна единица, како и употребата на Харе формулата за пресметување на мандатите. Според втората комбинација, повеќе самостојно настапување на овие партии ќе има доколку се задржи пропорционалниот модел на шест или повеќе изборни единици, но притоа да се воведат и отворените листи.

Литература:

Габер, Н., Јовевска, А. *Дизајнирање изборен систем на Република Македонија Скопје*, Фондација Фридрих Еберт,(1997);

Каракамишева,Т. *Избори и изборни системи*, Скопје, Култура, 2004

Гантер Р., Монтеро Х.Р., Линц Х.Х., *Политички партии*, Скопје, Академски печат, 2009;

Закон за општествените организации и здруженијата на граѓани (Сл.Весник бр32/83)

Закон за политички партии (Сл. Весник на Р.М. бр.41/94)

Закон за политички партии (Сл. Весник на Р.М. бр.76/04, 05/07, 07/08)

Закон за избор и отповикување на пратеници и одборници (Сл. Весник 26/90)

Закон за избор на пратеници на Собранието на Република Македонија (Сл. Весник на РМ бр.24/98, 50/99)

Закон за избор на пратеници на Собранието на Република Македонија (Сл. Весник на РМ бр.42/02, 46/04)

Изборен законик (Сл. Весник на РМ бр.40/06, 136/08)

www.sobranie.mk

www.slvesnik.com.mk